

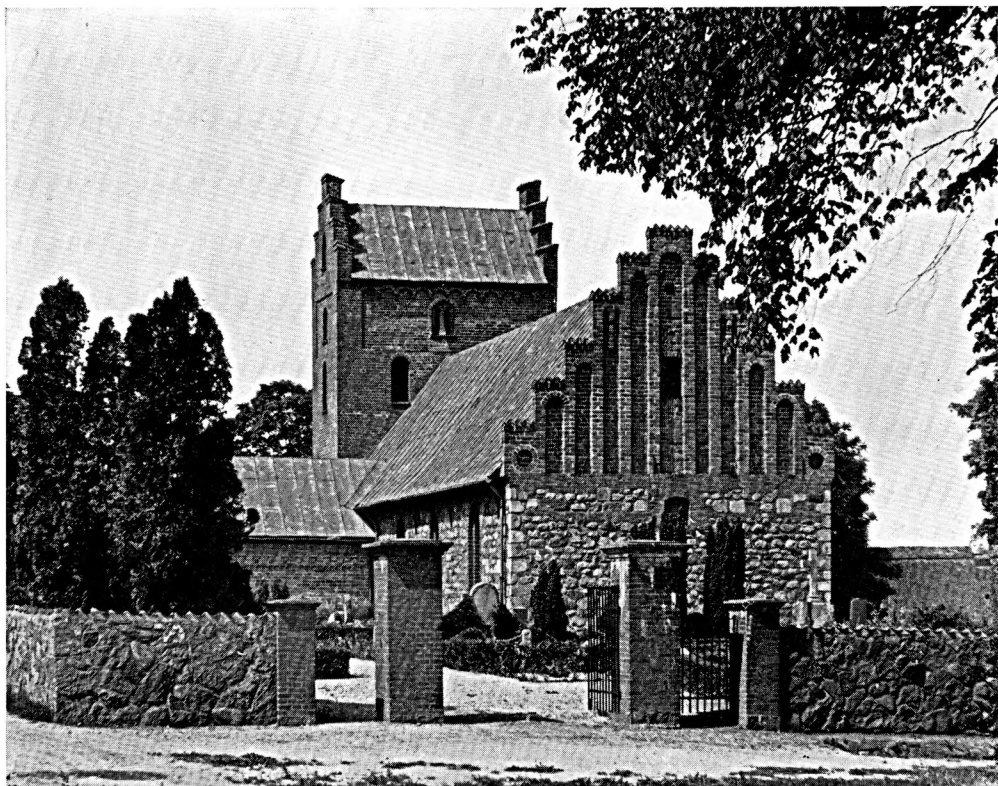

Fig. 1. Nørre Herlev. Ydre, set fra sydøst.

E.M. 1961

NØRRE HERLEV KIRKE

LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED

Kirken havde 1460 egen sognepræst¹. 1555 henlagdes det tidligere selvstændige sogn Freerslev (p. 1961) under Nørre Herlev, og 1567 var der 44 tiendeydere i sognet². Siden 1655, 4. nov., har kaldet været anneks til Frederiksborg slotskirke. Kirken, som kronen 1. januar 1875 afhændede til et interessentskab af gårdejere i Freerslev og Hammersholt, ejes nu af kommunen³.

Kirken ligger ret højt i byen på et terræn, der fra kirkegårdens sydvest-hjørne falder mod nord og øst. I disse retninger er kirkegården udvidet, een gang mod øst og formentlig to gange mod nord, først antagelig 1866⁴ og sidst i begyndelsen af 1900'rne; herved forsvandt den såkaldte degnegård⁵ (sml. matrikelkortet fig. 18). Om den ældste del i vest og syd er der hvidtede, teglhængte kampestensmure ligesom 1619⁶. Udvidelserne hegnes dels af kamp- og teglstensmur, dels af trådvæv og beplantning.

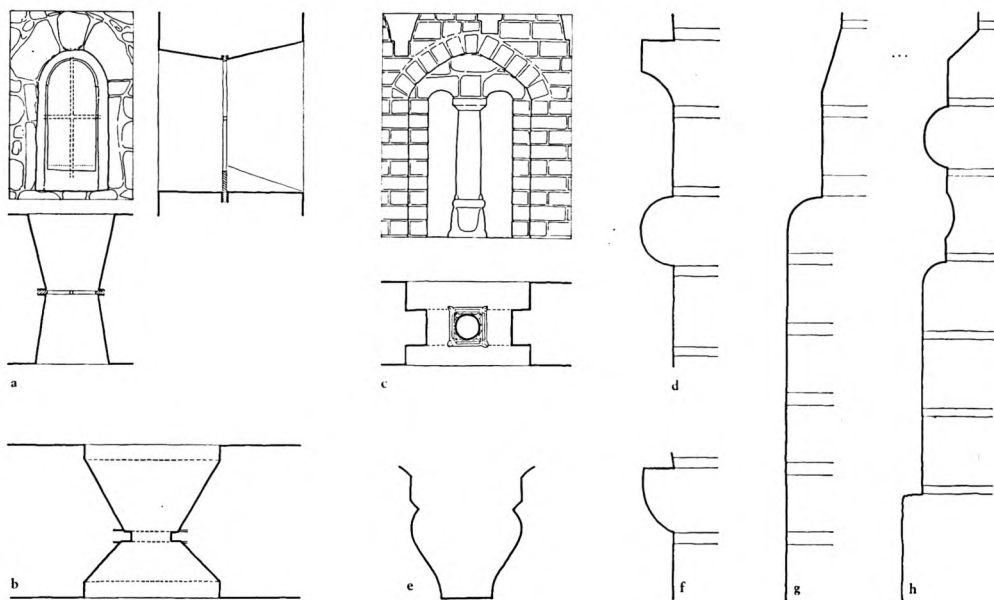

Fig. 2 a—h. Nørre Herlev. Detaljer, a. Vindue i det oprindelige skib (p. 1938). b. Vindue i vestforlængelsen (p. 1938). c. Glamhul i tårnets østmur (p. 1939). d. Kragbånd på skibets hvælpiller (p. 1940). e—f. Ribbeprofil og kragbånd fra østforlængelsens hvælv 1616 (p. 1941). g. Vestforlængelsens sokkel (p. 1938). h. Tårnpillens sokkel (p. 1939). a—c, 1:50. d—h, 1:5. Tegnet af ELM. 1973.

Indgange. I vestdiget, nær sydhjørnet, er der i tilslutning til en udvendig trappe en fodgængeråbning med hvidmalet tremmelåge mellem hvidtede, teglhængte piller, der kan rumme en ret gammel kerne; en vestre låge er nævnt første gang 1696⁷. På tilsvarende plads i øst findes en nyere køreport med fodgængeråbninger mellem røde teglstenspiller og med jerngitterfløje. En låge i nord til degnegården ønskedes tilmuret 1861⁸.

†*Kirkeriste* er nævnt i forbindelse med vestre og østre låge, henholdsvis 1696⁷ og 1776⁹.

Et †*halsjern* omtales endnu 1806, men havde længe været ude af brug¹⁰.

Et hvidtet, teglhængt *ligkapel*, helt mod nord, er opført 1905.

Et *kalkhus* er nævnt 1662¹¹, og i forbindelse med en fornyelse 1708⁷.

Kirken er et langhus med to tilbygninger: Et senmiddelalderligt våbenhus i syd og et noget yngre trappehus i nord. Langhusets midterste og ældste del er skibet af en kirke fra 1100'rne; vestenden er en forlængelse fra o. 1200, hvis vestligste del danner underbygning for et noget yngre, bredt vesttårn, og østenden er fra renaissancetiden og formentlig opført som følge af Freerslev sogns nedlæggelse 1555. Orienteringen har stor afvigelse til nord.

Det ældste bygningsafsnit, *skibet*, er af *rå kamp* med tildannede *hjørnekvadre*; kun østhjørnerne er bevaret, men pladsen for den oprindelige vestgavl såvel som for de to døre lader sig bestemme. Vinduer og døre er af *fråd-* og

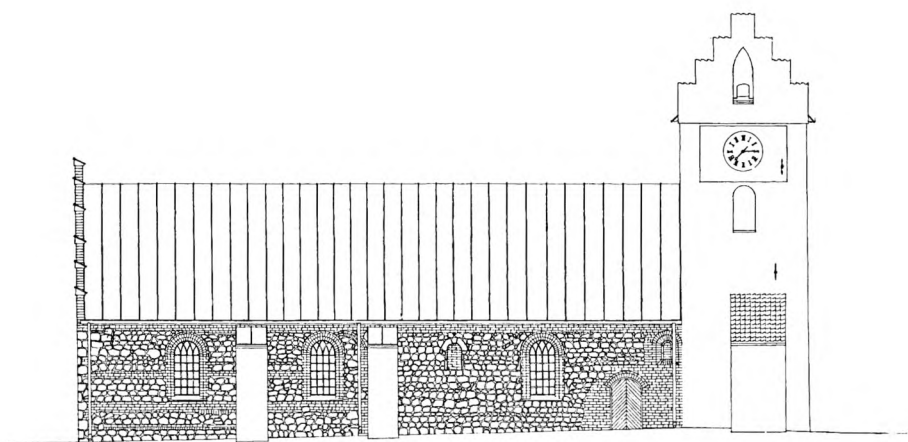
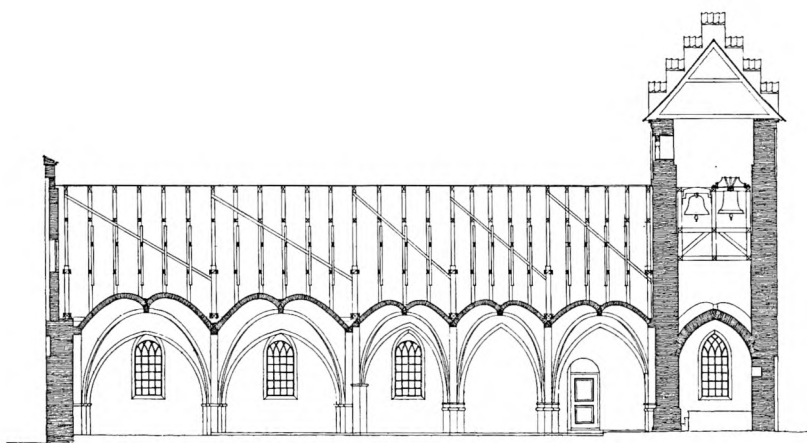
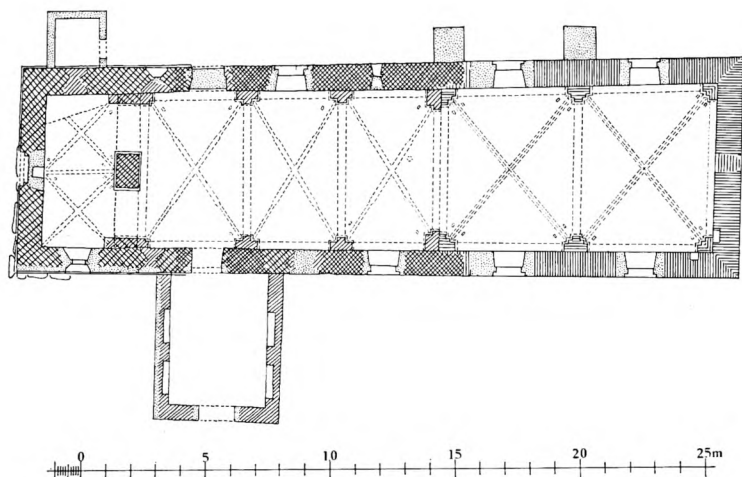

Fig. 3—5. Nørre Herlev. 3. Plan. 1:300. Målt af C. G. Schultz 1936, suppleret af El. M. 1973. 4—5. Langsnit, set mod syd, og nordfåçade. 1:300. Målt af H. J. Klemmensen 1926 (Kunstakademiet).

kalksten. Overvæggene har bredt udtværede fuger, dækket af et 0,5—1 cm tykt, ret groft pudslag, og et lignende lag findes (bag våbenhuset) på murens yderside; der ses ikke spor af kvaderridsning. Den romanske murhøjde er ca. fire meter, målt over terræn i syd.

Døre og vinduer. De få rester af dørenes lodrette karme viser samme alderdommelige teknik som Asminderøds (p. 760), det angelsachsisk prægede »short-and-long work« (vekslende lave og høje karmstensskifter). Dørstederne sidder forholdsvis langt fra den forsvundne vestgavl. Også det eneste fuldt bevarede vindue samt østkarmen af et andet, begge i nord, antyder gennem form og teknik en høj alder på bygningsafsnittet; ganske tynde frådstensflager danner de lodrette, kun svagt smigede karme (fig. 2 a), mens stikket er sat af tre sten, hvoraf den midterste er af granit. De udvendige mål er 92 x 45—48 cm, afstanden til murkrone ca. 55 cm og den indvendige bredde 46 cm. Lysningen sidder 43 cm fra ydre murflugt og er 32 cm bred. Ved udhugningen 1938 fandtes rester af en 5—6 cm tyk, rundbuet *vinduesramme* af eg, sammensat af fire planker og med spor efter en lodret og vandret 2—3 cm bred sprøse og udvendig glasfals.

Indre. Enkelte *bjælkehuller* og -ender (10 cm brede og 14 høje) fra den ældste overdækning er bevaret i nord og vidner sammen med pudskanter om, at brædderne har været sømmet på bjælkernes underside.

Tilføjelser og ændringer. Formentlig o. 1200 føjedes der en *vestforlængelse* til skibet, opført af relativt små, røde munkesten i uregelmæssigt munkeforbandt, med mange mørkbrændte bindere. En profileret *sokkel* (fig. 2g), hvoraf der 1938 kun fandtes rester i nord, er rekonstrueret i vest men ikke i syd, hvor det flere gange forskallede murværk står med et lille, retkantet sokkelfremspring. Tre af langmurenes to + to vinduer er helt eller delvis bevaret¹². Formen er usædvanlig, idet de smige karme både ud- og indvendig danner et knæk, så den sidste halve sten står vinkelret på murflugten (fig. 2b). Det østre nordvindue står som udvendig blanding; de ydre mål er 120x88 cm, og lysningskanten er sat af rejste løbere. Forlængelsen har en samtidig *vestdør* (fig. 6) med udvendig dobbeltfals skilt med afrundet led, omløbende, hulkantet kragbånd og firedobbelt, rundbuet stik; rulskeer af røde og sorte sten veksler med fladsker af krumme løbere ligesom f. eks. tårndøren i Torup (p. 1639). Døren tilmuredes i forbindelse med hvælvsbygningen i 1400'ernes 1. halvdel. Trods denne vestdør, er det sandsynligt, at kirken beholdt både nord- og syddør, men ikke på oprindelig plads; forholdene taler for, at indgangene rykkedes et stykke mod vest, hvor man nu finder kirkens syddør, der er i brug, og en tilmuret norddør, som begge er brudt gennem kampestensmurene.

Forlængelsen fik fladt loft som det oprindelige skib; også her er der huller i nordmuren; de viser en bjælkestørrelse på 17 x 18 cm.

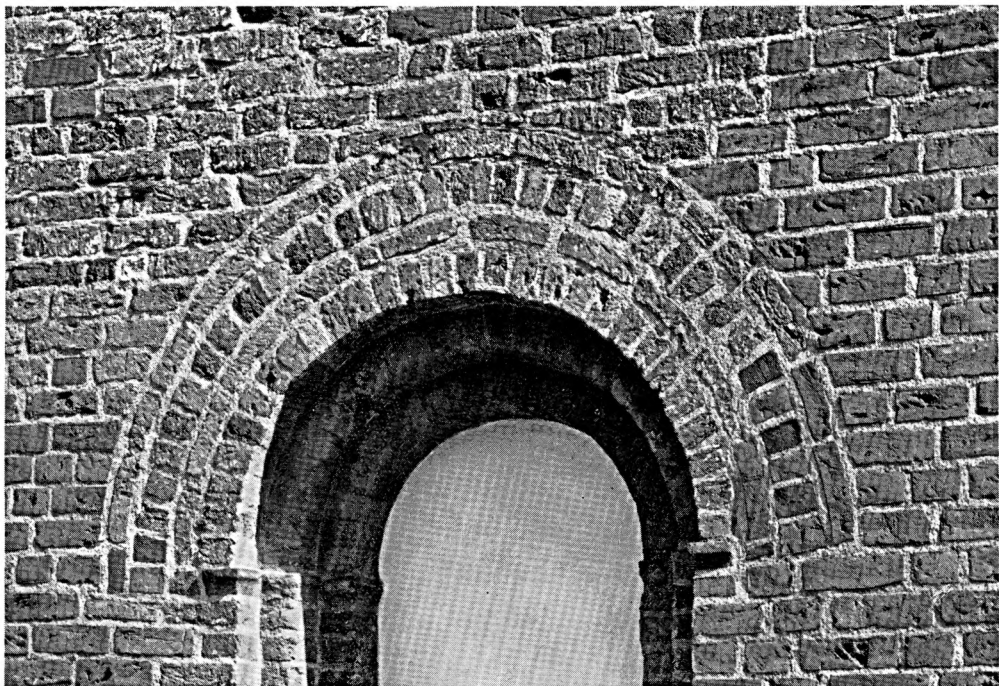

Fig. 6. Nørre Herlev. Vestforlængelsens dørstik i vest (p. 1938),

L.L. 1972

Det *brede vesttårn*, der rejser sig over forlængelsen, er en tilføjelse¹³. Materialet er (udvendig i nord) gule og røde munkesten i munkeskifte. Talrige omfattende istandsættelser har udslettet eller ændret detaljer, som kunne tjene til datering; tårnet og især de to øvre stokværk er helt præget af restaureringen 1938, der også omfattede en fornyelse af de ikke oprindelige gavle.

Kun østmurens nedre del, der er uden forbandt med skibets langmure, synes uændret; dens to høje, rundbuede arkader og den svære mellempilles høje, profilerede sokkel (fig. 2h) taler for, at tårnet kan være opført på et eller andet tidspunkt i 1200'ernes midte, hvorimod den eneste bevarede detalje foroven i tårnet, det østre glanhul, snarest antyder en noget senere opførelsestid; det eneste man med sikkerhed kan fastslå: Tårnet er rejst, før kirken hvælvedes i 1400'ernes første halvdel. — Over tårnrummet, der således udskiltes af det forlængede skibs indre, bibeholdtes forlængelsens flade loft, og gennem det må der have været adgang til de øvre stokværk, inden trappehuset rejstes (p. 1942). Mellemstokværket har een rundbuet åbning i nord-syd og to i øst-vest; alle blev egaliseret 1938, ved hvilken lejlighed man ikke fandt spor efter oprindelige åbninger. Klokkestokværket, der udvendig mod nord og øst markeres af et blændingsfelt, har til alle fire sider et fladbuet, falset glanhul, der tvillingdeles af en granitsøjle. Før 1938 var kun det østre intakt (fig. 2c). Søjlen, som kan

være genanvendt, er på usædvanlig vis hugget i ét med en kloagtig base, der ligesom selve søjleskafte mærkværdigvis er udstyret med hjørneknopper. Som kapitæl tjener en fornedet afrundet teglplade, som danner vederlag for de flade tvillingbuer, der er hugget ud i teglsten. Over det uregelmæssigt fladbuede stik, som dækker glamhullet, blev der 1938 fundet af huggede konsoller hørende til blændingens afsluttende frise; ud fra en enkelt buesten i syd rekonstrueredes frisen med rundbuer¹⁴, mens blændingen i nord beholdt den vandrette afslutning. De kamtakke gavles enkeltblændinger genspejler forholdene før restaureringen 1938.

Hvælv i skib og tårnrum. I 1400'ernes 1. halvdel indbyggedes tre krydshvælv i det forlængede skib og to i tårnfaget. Skibets hviler på falsede vægpiller med et tre skifter højt, lavtsiddende kragbånd (fig. 2d) undtagen i øst, hvor pillerne kun har et afrundet led, anbragt 1,9 m oppe, antagelig for at give plads til sidealtre. Tårnrummet har hvælvpiller i øst, men de er ubenyttede, fordi kappernes vederlag er hugget ind i væggene. Alle ribber er kvartsten brede fornedet, halvtens foroven; i næsten alle kappesvikler ses tilmurede spygat (til afledning af regnvand fra utætte tage). Ved hvælvslagningen lukkedes vestdøren, og i tilmuringen udsparedes en niche. I tilmuringen fandtes en sten, hvori der før brændingen er indridset et korset kors (NM. Nr. D 12875). Tårnets indvendige stige afløstes muligvis af en fritrappel i nord, hvor trappehuset senere opførtes. Gennembrydningen af døren til mellemstokværket medførte en kraftig beskadigelse af tårnets nordligste hvælvkappe, som underfangedes med en murklods, der hviler på en fladbuet arkade spændt over tårnets nordvæg.

For skibets vedkommende medførte hvælvslagningen, at murene forhøjedes lidt, og det er sandsynligt, at tagrejsningen samtidig øgedes, så tagryggen hævede sig 50 cm over den nuværende, således som et spor på tårnets østmur viste før 1938.

Våbenhuset i syd er af munkesten, og dets flankemure har savskifte og trappefrise under falsgesims. Bygningen er sikkert senmiddelalderlig, selv om der ikke ses meget gammelt murværk. Siden den 1662¹¹ omtales første gang i forbindelse med gavlens istandsættelse, er denne ommuret to gange, 1722¹⁵ og 1831¹⁶; sidst blev også den ene flankemur samt bjælker og loft fornyet. Den nuværende gavl med spidsbuet dør og rundbuet gavlblænding under syv kamtakke er antagelig fra 1800'ernes sene del. Fra en af istandsættelserne stammer en højst mærkelig behandling af vestmuren; talrige sten har huggede, mørtelfyldte riller på tværs, således at man får indtryk af en mur med langt flere bindere, end den virkelig rummer. — Indvendig har hver flankemur to fladbuede sparnicher; bjælkeloftet er gråmalet.

Langhuskorets opførelse øgede kirkerummets areal til det dobbelte, og der er næppe nogen tvivl om, at arbejdet er udført kort efter 1555, da Freerslev kirke

Fig. 7. Nørre Herlev. Indre, set mod øst.

E.M. 1961

nedlagdes, og sognefolket henvistes til Nørre Herlev, »hvis kirke skulle hjælpes til bygnings behov« (sml. p. 1961). Fra Freerslev stammer da muligvis en del af de mange granitkvadre og kampesten, der udgør hovedbyggematerialet i langhuskorets syd- og østmur; i nord findes desuden bæltter af teglsten i krydsskifte. Tegl er endvidere benyttet til taggavlen, der med sine ni høj blændinger flankeret af cirkelblændinger er af senmiddelalderlig type, og til vinduerne, som alle er tilmurede. Helt mod vest nær skibets hjørner ses i syd og nord vestkarmen af et ret stort, fladrundbuet vindue og i gavlen et lille fladbuet, hvis høje anbringelse formentlig skyldes hensynet til altertavlen. — Det indre stod indtil 1616 hvidtet og med fladt loft.

Langhuskorets hvælv. 1616 fik murmesteren fra Frederiksborg slot, Jørgen Friberg i Slangerup, betaling for kirken, »han huellede og udhuidet indeni« samt for tre ankerbjælker indlagt over hvælvingerne. De to fag har falsede piller med affasede hjørner, kvartrundt kragbånd og ribber med karnisformede sider og bred platteryg (fig. 2e—f); kapperne er langt stærkere buklede end skibets.

Hvælvslagningen, der blev indledningen til en stor og omfattende fornyelse af inventaret, medførte store ændringer af vinduerne og omstøbning af blytaget. Endvidere er det muligt, at den gamle triumfmur først blev nedtaget 1614 som indledning til hvælvbyggeriet⁶.

Trappehuset på tårnets nordside kan have afløst en fritrappe på samme plads. Det er nævnt første gang 1662¹¹ i forbindelse med en tagreparation. Ved den sidste istandsættelse 1938 viste bygningen sig at være meget sammenflikket, forneden af røde sten i krydsskifte, foroven af gule sten, der muligvis stammede fra 1861¹⁷. Den fladbuede underdør sidder i øst, og trappen, der er af træ, fører til en retkantet, træindfattet overdør, brudt gennem tårnmuren.

To *støttepiller* ved skibets nordmur er fornyet 1938, ved hvilken lejlighed det iagttoges, at begge piller var muret op omkring en træafstivning. 1662¹¹ nævnes pillen i nord og 1765¹⁵ nedbrydning af en unyttig murpille.

Reparationer. Foruden den ret omfattende istandsættelse i forbindelse med langhuskorets overhvælvning (p. 1941), giver kilderne oplysning om muremester Laurs Erichsens indkøb af 14.000 sten fra Karlebo teglværk 1722¹⁵, der formentlig anvendtes til tårnreparation og nye gulve. 1821—27¹⁸ var der mindre reparationer overalt, og 1828 tales der om indsættelse af syv jernvinduer. Endnu 1862¹⁷ omtales hvidtning af alle bygningsafsnit, men ved en istandsættelse, der formentlig fandt sted i slutningen af århundredet, huggedes puds og hvidtelag ned på våbenhus og langhus, mens tårn og trappehus kun har stået i blank mur siden 1938, da tårnet fik en omfattende istandsættelse i forbindelse med rekonstruktion af visse detaljer (arkitekt Charles Christensen).

Hele bygningen står i blank mur, med rundbuede jernvinduer i indfatning af røde sten; tårnets sydvindue fra 1938 har dog blyindfattede ruder. Alle tage er tækket med bly. Det indre er hvidkalket, med kalkmalerier på det oprindelige skibs tre hvælv. Gulvene er af gule mursten, i midtgangen muligvis fra 1722, kantstillede og uden bindemiddel. En restaurering af kirken er under forberedelse 1973.

KALKMALERIER

Nogle 1922 opdagede kalkmalerier i det romanske skibs tre hvælvfag blev 1923 afdækket af E. Rothe, der samme år pudsreparerede alle hvælv og restaurerede det østligste. På grund af vanskeligheder med et nyt varmeanlæg indstilledes arbejdet indtil 1926, da de to resterende hvælv samt en figur på tårnpillen istandsattes af maler Rich. Rasmussen under Rothes tilsyn¹⁹.

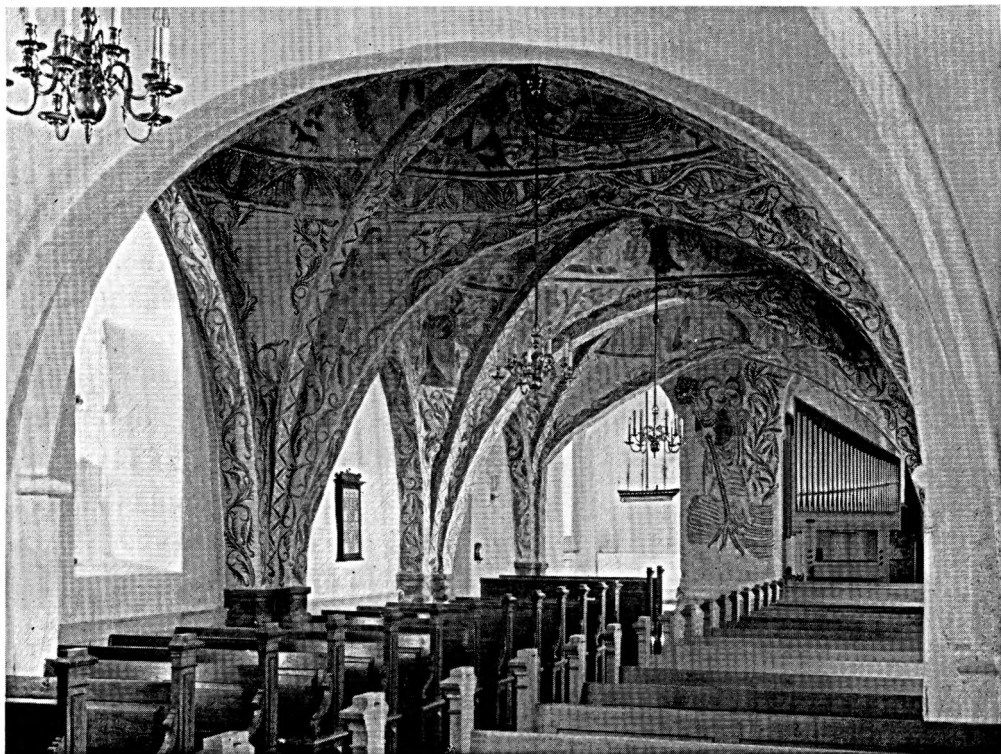

Fig. 8. Nørre Herlev. Indre, set mod sydvest.

L.L.1972

O. 1460—80 udførte »Isefjordsværkstedet« en tilsyneladende fuldstændig udmaling af vægge og hvælv. Af væggenes udsmykning har man kun kendskab til den store S. Christoffer med Jesusbarnet (sml. fig. 8) og nogle ranker på smigen af et tilmuret nordvindue. Hvælvmalerierne fandtes ved afdækning nogenlunde intakte omend beskadiget ved indbygning af to skorstene. Over en skillelinie omtrent i højde med hvælvbuernes issepunkt findes en rigdom af figurscener, undertiden een, men ofte to-tre i hver kappe. Nogle scener fremtræder på en stjernestrøet bund, andre med udfyldning af tæt rankeslyng og på baggrund af bygninger. Siksakornamenter og rankeslyng pryder alle hvælvbuer samt kapperne under den nævnte skillelinie, og her findes der tillige i hver svikkel en hellig person eller anden afbildning. Flere skriftbånd med minuskler, hist og her iblandet majuskler, rummer adskillige fejl. Farverne er røde, blå eller blågrønne, gule og gråsorte.

Østligste hvælvfag har en usædvanlig rig illustration af S. Nicolaus' legende²⁰, begyndende i nordkappen med barndomstiden. Første motiv: Nicolaus faster som barn optager mest plads. I midten står sengen med den nyfødte, som har glorie, og mod vest en seng med moderen, der siddende modtager et brød (en

strut) og en skål mad fra en stående kvinde. Østligt i kappen ses Nicolaus' bispekåring som barn; to bisper står på hver side af en stol med den siddende glorificerede Nicolaus, der har en bog i højre hånd; med den venstre griber han om en bispestav, som den ene bisp rækker frem, mens den anden sætter bispehuen på barnets hoved (fig. 9). I sviklen herunder står Paulus, med bog og sværd, mens den vestre er tom.

Østkappens scene forestiller Nicolaus, der redder de tre piger, som faderen vil sælge til prostitution; bispemesteren kaster mønter ned på sengen, hvori de tre piger ligger; endnu anes tre puder i sengens hovedende. I sviklerne to narrefigurer, den nordre med tromme(?), den søndre blæsende på sækkepibe.

Sydkappen har to scener, hvoraf den østre forestiller bispehelgenen, der hæver højre hånd og opvækker tre unge lærde, som en krovært havde myrdet; to er afbildet liggende og een siddende. I kappens vestre side findes en ret usædvanlig scene: S. Nicolaus uddeler almisser. Med højre hånd rækker bispemesteren en strut frem mod en tilsyneladende knælende person; bag ham skimtes rester af i hvert fald én figur, iført rød dragt, og derunder en ganske lille hest (æsel?). I østre svikkel Peter med nøgle, den vestre tom.

Vestkappen: S. Nicolaus redder de skibbrudne. Bispemesteren står på land, hvilket er karakteriseret ved et par træer, og hæver venstre hånd mod en kogge med fire personer; den ene hænger søsyg over rælingen, mens de andre har hænderne strakt bedende opad. Under skibet tre små fisk og ved dets agterstavn en havfrue. Søndre svikkel har en fremstilling af Johannes med kalken; tidligere sås heri rester af en slange, og den ødelagte figur i nordre svikkel bestemtes som Judas Thadæus.

Midterste hvælvfag har skildringer af Jesu lidelseshistorie, begyndende i sydkappen, hvor der findes to scener (fig. 10). Mod øst ses bønneren i Gethsemane; Jesus knæler foran et bjerg, hvorpå en kalk og over denne Guds hånd. Jesu fødder bryder rammelinien, og bag ham ses gruppen med de tre sovende apostle; over figurerne et skriftbånd: »P(ate)r mei, si possibile est tulleat a me calix iste« (»Fader, hvis det er muligt, tag denne kalk fra mig«). Vestligt i kappen og skilt fra foregående med et porttårn skildres Judaskysset med krigerne og Malkus; Peter, i færd med at stikke sværdet i skeden, står ved tårnets side, mens Malkus, der foruden lygten bærer en stor kølle, får sit øre sat på. I sviklerne ses mod øst Filip med patriarkalkors og mod vest Thomas med spyd.

Vestkappen har to scener: Jesus for Pilatus og hudstrygningen. I sviklerne to figurer med salvekrukker, formentlig lægehelgenerne Cosmas og Damianus.

I nordkappen er fremstillet tornekrøningen, kombineret med bespottelsen og korsengangen. To bødler trykker tornekrønen på med stave, og en vrængende mandsling knæler med det ene ben på rammelinien, mens det andet gennem-bryder linien. Umiddelbart bag ham, men hørende til korsbæringen, står

E. Rothe 1929

Fig. 9. Nørre Herlev, Østligste hvælvfag, nordre kappe. Nicolaus' bispekåring som barn. Foroven til venstre ses lidt af seenen: Nicolaus faster som barn (p. 1943).

Veronica med svededugen, og Simon af Cyrene hjælper at bære korset. I sviklerne to apostle, hvoraf den østre er Andreas.

Østkappens eneste billede forestiller Golgatha med Jesus på korset mellem de to røvere; på hans højre side de tre Maria'er samt Longinus, der stikker spyd-
det i Jesu bryst, og på hans venstre side Stephaton med eddikesvampen, og Johannes. På skriftbåndet over Jesu kors en indskrift, der mod sædvane står på hovedet: »Ihs NAZA(renus) Rex Ivd(eorum)« (»Jesus af Nazareth, Jødernes konge«). I nordre svikkel Matthias med økse, i søndre Jacob den yngre med fakkue(?).

Vestligste hvælvfag har på østkappen en fremstilling af S. Laurentii martyrium, mens motiverne på de tre øvrige kapper koncentrerer sig om dommedag. Laurentius ligger på risten, ved hvis ene ende kejseren står, mens tre personer manøvrerer med forke og blæsebælg. I sviklerne gammeltestamentelige personer, den nordre navngivet »Olee zoo« (!) og med et skriftbånd, hvorpå læses »In valle josophat [congre]gabo o(mn)es ge(n)tes et ibi disputabo cu(m) eis« (»i Josofats dal vil jeg samle alle folkeslag og der vil jeg samtale med dem«)²¹. I syd står »Salomo(n)« over et skriftbånd: »deum [tim]ete et mandata eius observate« (»frygter Gud og holder hans bud«).

Sydkappen: De salige (konge, bisp, munk med pilgrimspalmegren m.fl.) modtages af S. Peter foran himmerigsborgen; og i kappens vestre del ses S. Michael med korsstav og vægt²². I den østre svikkel en løve, der besejrer en drage, og i den vestre en formentlig nymalet kopi af englen med skriftbånd i vestkappens nordsvikkel.

Vestkappen: Dommedag. Kristus sidder på regnbuen, flankeret af den kronede Maria og Johannes, iført kamelhårskofter, bag hvilke engle med lidelsesredskaber. På skriftbåndet mod Maria læses: »Venite benedicti [patris] regnu(m)« (»kommer I velsignede i min faders rige«), og på det mod de ondes side: »Ite maledicti in ... ignem eternam« (»gå bort I forbandede til den evige ild«)²³. I sviklerne basunblæsende engle med skriftbånd, hvoraf antagelig kun den nordre er oprindelig. På denne engels skriftbånd læses: »Surgite mortui venite ad iniudic(ium) dei ...« (»stå op I døde og kom til Guds dom ...«).

I nordkappen modtages de fordømte i helvede, et ildsprudende Leviathangab med tre dømte sjæle og en djævel, som træder ud over en foranliggende, kronraget munk og rækker krogen frem mod en nøgen kvinde (med koneklæde) på en trillebør. Den køres frem af en djævel, besat med ansigter, og bag ham kommer endnu en djævel slæbende (fra vest) med en flok nøgne fordømte i et reb, karakteriserede ved bl.a. krone, bispehue m. m. og som den eneste påklædte, en munk. I vestre svikkel en basunblæsende engel med skriftbånd (som i vestkappen) over små døde, der rejser sig af gravene. I østre svikkel er der en illustration til en af Æsops fabler: Ræven, der gæster storken. — Forneden i dette hjørne har restaurator på gjordbuen malet årstallet 1926.

Årstallet 1652, malet med sort farve på vestsiden af langhuskorets vestligste gjordbue, der er lidt lavere end skibets østligste, hentyder antagelig til en i øvrigt ukendt istandsættelse af det indre.

†*Malerier*. 1616⁶, i forbindelse med langhuskorets overhvelvning, købtes farve til anstrygning af buerne, muligvis i det nye kor. — 1714 stod kirken hvidtet indvendig, og i forbindelse med nyhvidtning blev listerne (dvs. hvælvbuerne) anstrøget med grå farve.

INVENTAR

Det eneste kendte førreformatoriske inventarstykke er den 1923 omstøbte klokke fra 1490 (Johannes Pauli). I alle tilfælde gav Jørgen Friborgs overhvelvning 1616 af det forlængede kor anledning til gennemgribende fornyelser af kirkens inventar i de nærmest følgende år. Den gamle altertavle kunne nøjes med en opstaffering; men altertilbehør som alterklæde, messehagel og alterstager krævede nyanskaffelser. Hertil kom en ny døbefont, nye stolestader (med degnestol) og et skab til kirkens klæder, alt formentlig skåret af Laurids snedker, Slangstrup. Afslutningen på nyindretningen er den fornemme prædikestol fra 1629. Af det senere inventar skal nævnes Magnus Bergs altertavle fra

H.J.1973

Fig. 10. Nørre Herlev. Midterste hvælvfag, søndre kappe. Bønnen i Gethsemane med de sovende apostle og Judaskysset (p. 1944).

1702, som 1747 nystafferedes af Hans Nielsen, Ganløse, tillige med Hans Jacobsens nu forsvundne degne- og skriftestol fra 1702. Blandt gravminderne udmærker sig en stentavle fra o. 1759 over admiral Ulrich Kaas og søn. I dag er helhedsindtrykket, bortset fra altertavle og prædikestol, bestemt af det egetræsmaledede stoleværk fra 1894.

Alterbord. Nyere træpanel, 191 x 90 cm og 123 cm højt, 96 cm fra korets østmur.

Alterklæde, nyere, af rødt fløjls med latinsk kors. †*Alter klæder.* 1618 anskaffedes et blått caff-fløjls (mønstret fløjls) alterklæde gennem renteskriver Anders Olsen, København⁶. 1691 forærede afdøde amtmand Bylows frue et rødt fløjls klæde⁷. 1769 anskaffedes et af karmoisinrødt plys, hvorpå det kgl. navn med krone og årstal var broderet¹⁵. 1801 købtes rødt fløjlsalterklæde med sølvgaloner, Christian VII.s kronede monogram og årstal²⁴.

Altertavle, fra 1702²⁵, af fyr og blødt træ, skåret og malet(?) af billedskæren og maleren Magnus Berg (1666—1739)²⁶. Storstykket flankeres af korintiske pilastre og har sidevinger (fig. 11 a—b), som prydes af storbladet akantus med volutslyng og englehoved foroven. Glat postament med fremspring under pilastrene og akantusslyng under sidevingerne. Overorstykket symmetrisk akantus med volutter og festons. Opbygningen afsluttes af overdimensioneret strålekrans med skyformationer.

Tavlen er senest restaureret 1958²⁷, hvorved bl.a. stafferingen fornyedes: Postament og rammeværk er gråmarmorert, pilastrene rødmarmorert. Storfeltets maleriramme, pilastrenes baser og kapitæler samt strålekransen er forgyldte, mens akantusværket er holdt i hvidt og guld. Strålekransen udgår fra mørkeblåt felt, hvorpå »Jahve« med forgyldte, hebraiske bogstaver. På postamentet med forgyldt fraktur: »Mit kjød...«, Joh. 6,55. Under nuværende staffering er konstateret ældre lag, muligvis to²⁸. Det ældste havde rød zinner og grønt på rammeværk, pilastre og postament. Samme farver sås tillige sporadisk på snitværket, som hovedsageligt var holdt i guld, sølv og grøn lasur. Englehovederne havde lys karnation. Tolinjet indskrift under postamentets nuværende étlinjede.

1747 fornyede Hans Nielsen, Ganløse, stafferingen og forgyldte en række led: Gloriestråler, kapitæler, postamentlister, billedramme og løvværk. Desuden maledes postamentindskrift i guld¹⁵.

Storfeltets *maleri*, olie på lærred, 145 x 118 cm, viser den korsfæstede Kristus, flankeret af Maria og Johannes. Ved korsets fod Maria Magdalene, i baggrunden Jerusalem. Farveholdningen er domineret af blålige nuancer med enkelte rosa, grønne og lysere toner.

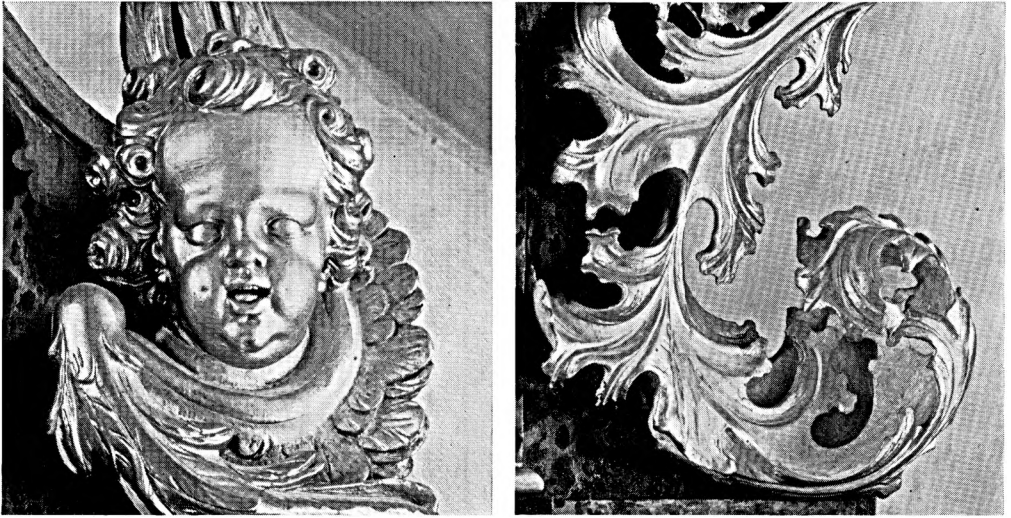
1767¹⁵ leverede Lars Høyberg, Esbønderup, et nyt †*maleri* på lærred, forestillende »Kristi måltid hos farisæren«. Intet taler imod, at det nuværende altertavlemaleri er det oprindelige. 1827 omtales nogle gamle på væggen hængende alterbilleder¹⁸.

†*Altertavle*. 1617 fik Jørgen maler, Hillerød, betaling for »altertavlen at renovere og opstafere på ny«. Heinrich snedker, samme sted, stod for opsætningen⁶. 1698 omtales den som »skrøbelig« og 1702 som »brøstfældig«⁷.

Altersølv. *Kalk*, 1864, 22,5 cm høj. Graveret på det glatte bæger latinsk kors med trepas-afslutninger og på fodens kant med skriveskrift: »Herløv Kirke — Frederiksborg amt«. På bægeret og under bunden mestermærke for Conrad Christian Frederik Schrøder (Bøje 965), gardeinmærke for Simon Groth og Københavns byvåben 1864.

Samtidig *disk* med indskrift og stempler som kalkens. *Oblatskål* med låg og *vinkande*, leveret 1836(?) af S. Irgens¹⁰, af messing.

Ske, 1904, af sølv, med mestermærke AP for A. Petersen, Københavns by-

H. J. 1973

Fig. 11 a—b. Nørre Herlev. Altertavle 1702, af Magnus Berg. Detaljer af søndre storvinge (p. 1948).

mærke 1904 og guardeinmærke for Simon Groth. *Skål*, af porcelæn («Royal Copenhagen»), sort med forgyldt kors; anskaffet 1904. Begge på altret.

†*Altersølv*. Kalk, 1560, forgyldt, med indskrift: »Thesse 4re mænd lode giøre Nør: Herløv kirckes kalk bestilt 1560 — Hr. Kristof. Jespers. — Rasmus Pers. — Jens Pers. — Per Mand«²⁹. Kalken nævnes 1620⁶ sammen med disk. 1862¹⁷ ytredes ønske om større kalk.

Sygesæt. Fuldstændigt berettesæt (Sterlingsølv) i etui, anskaffet 1966. †*Sygesæt*. 1618⁶ købtes blåt lærred til en pose til »at tage kalk og disk udi til syge«, desuden anskaffedes en tinflaske. 1745¹⁵ omgjorde Christian Joensen kalken og fik den gamle samt vinflasken i bytte. Inventariet 1804¹⁰ nævner et komplet sæt: Kalk, disk, oblatæske og vinflaske med skrue, alt af sølv.

Alterstager, 1621, 59,5 cm høje. Stor fodskål, skaft med enkelt balusterled, herover kugle, omgivet af flade skaftringe. Stor, flad lyseskål. På fodskålen indridsede versaler: »Disse 2 livse stager ere kiøbte til Nør Herløw kircke aar 1621 slotz herre e(rlig) oc wel b(yrdig) Christoffer Rasst«. På den anden stage: »Samme tid sogneprest her Svenning lensen Morsing oc kierche verge Iørgen Olsen i Frederisløw.« †*Alterstager*. 1620⁶ nævnes 2 mindre, af kobber, solgt 1766¹⁵.

†*Røgelsekar*. Nævnes 1620⁶, er 1696⁷ »til at hente ild i«, solgt 1807¹⁰.

†*Messehagler*. 1620⁶ nævnes en rød af damask, to blå af henholdsvis damask og »caff-fløjl«, sidstnævnte anskaffet 1618⁶, jfr. alterklæder. Ifølge inventarium 1696⁷ købtes 1641 en rød af fløjl. 1721¹⁷ modtoges en gul af gyldenstykke fra Frederiksborg slotskirke (jfr. p. 1820), der 1764³⁰ var i »mådelig stand«. 1767¹⁵ anskaffedes en rød af karmoisinrødt fløjl med kors og sølvgaloner. Herefter nævnes kun røde af fløjl.

E. M. 1961

Fig. 12. Nørre Herlev. Døbefont, anskaffet 1868
(p. 1950).

Alterskammel, muligvis fra 1830—31¹⁰. Nybetrukket, svarende til alterbordet. †*Alterskammel*. 1801²⁴ leverede V. Ewald en knæskammel med rødt betræk og smal tresse, jfr. alterklæder.

Alterskranke med syv-sidet smedjærnsrækværk, muligvis fra 1739, da smeden gjorde et »jernrækværk om alterfoden« med forgyldte knapper¹⁵. Nyere håndliste af træ.

**Døbefont*. 1) (Fig. 13), o. 1617 (jfr. †dåbsfad), af træ, muligvis skåret af den Laurids snedker fra Slangstrup, som 1619 betalt for det tilhørende *fontelåg*⁶. Fontens fødder er i tidens løb blevet stærkt nedslidte. Såvel font som låg har lys, blålig marmorering; herunder vistnok tre ældre lag. 1862¹⁷ ønskede man en ny font af træ eller messing, i stedet for den »meget skrøbelige« træfont. Indkommet 1964 til Nationalmuseet fra magasinerne på Frederiksborg slot. 1973 overvejes en restaure-

ring og genopstilling i kirken i forbindelse med den påtænkte restaurering. 2) (Fig. 12), anskaffet 1868³¹, støbt i kunstsandsten. Identisk med den 1863 eller 1865 til Lyng kirke (Lyng-Frederiksborg hrd.) anskaffede font; udkastet skyldes formentlig F. Meldahl³². Kummens tværmål 74 cm. I korets nordvestre hjørne.

Dåbsfad, 1829, af krontin, udført af A. C. Dahlgreen. I den hvælvede bund er graveret Frederik VI.s kronede monogram og på kanten med skriveskrift: »Herløv kirke 1829« samt stempel: »A. C. Dahlgreen 1824«. Tvm.: 57 cm. Svarer til Annisse (p. 1378), Torup (p. 1657) m.fl.

†*Dåbsfad*. 1617 købtes »nyt tinbækken udi fonten«⁶. Siges allerede 1708⁷ at »ville omstøbes« sammen med to tinflasker og tinkanden; men blev det vistnok først 1829¹⁰.

Dåbskande, 1830, af tin, af slangehankstypen, leveret af enken efter E. B. Reisz (†1827), kandestøber i København¹⁶. På korpus graveret Frederik VI.s kronede monogram og på låget med skriveskrift: »Herløv kirke 1830«. Utydeligt stempel i bunden. Kanden danner sæt med fadet, jfr. Esbønderup (p. 1028), Tibirke (p. 1329), Annisse (p. 1378).

†*Vievandskar*. Inventariet 1620 nævner en »stænke kedel af messing, vejer 9 bismer mark« (ca. 3 kg)⁶.

Prædikestol (fig. 14—15), 1629, i opbygningen svarende til en mindre gruppe i amtet, jfr. Strø (p. 1498). Den polygonale stol er på fire fag (samt et lille kvart nærmest vinduet) og et opgangsfag. — Storfelterne har gruppens karakteristiske arkade med hammerfelt og splitgavl. På hjørnerne apostle, udformet som hermer og holdende navneskjold med reliefversaler (regnet fra opgangsfaget): »S. Simon, S. Petrus, S. Paulus, S. Iohannes, S. Andreas«. Gesimsens kronliste har tandsnit og æggestav, på hjørnerne bøjler med englehoveder. Postamentet har i de enkelte felter en varieret, af buskbarokken præget bladornamentik, symmetrisk omkring forskellige, fantasifulde masker; hjørnerne markeres af bladprydede konsoller.

Overgangen til underbaldakinen, som skjules bag sekundær panelværkskasse, betones af karnisfremspring med maskeprydede krumknægte i hjørnerne.

Den samtidige himmel er en uregelmæssig syvkant med gesims, svarende til stolen. På de fem sider nedhæng med englehoveder; tre topstykker, hvoraf det midterste med Christian IV.s kronede monogram, de to flankerende henholdsvis kvinde- og englehoved. Indvendig svarer gesimsen til ydersiden, dog med triglyffer i frisen. Herover yderligere et arkitektonisk led med slyngbåndsfelter på undersiden, og en liste, hvis profil er fri variant af æggestaven.

Såvel selve stolens placering (den sekundære plint, beskæringer af kvartfaget) som opgangen bærer præg af senere ændringer og føjer sig i øvrigt ikke harmonisk sammen. Af opgangens to paneler, der indbyrdes er varieret, har det vestre tandsnit-æggestav-liste, identisk med stolens og himlens.

Mod gangen markeres opgangen af to gavle med mands- og kvindeherme (fig. 15). Den nuværende opstilling er ikke oprindelig, og formentlig stammer selve plankerne såvel som hele degnestolsarrangementet fra 1890'erne ligesom kirkens nuværende stoleværk. Det er vanskeligt at afgøre, om hermerne virkelig hidrører fra en prædikestolsopgang eller muligvis snarere fra en (her-

Verner Thomsen 1964

Fig. 13. Nørre Herlev. *Dobefont (p. 1950).

skabs)stol, østligst i skibet. I modsætning til selve prædikestolen er brusk-barokken endnu ikke slået igennem, og hvad angår såvel skema som selve skæringen er der slægtskab med hermefigurer i Frederiksborg slotskirke (jfr. p. 1838, fig. 122).

For stolens vedkommende er værkstedssammenhængen med Strø fra 1630 særlig udtalt, mens himlens ind- og udvendige profilering (gen)findes helt tilsvarende i Dråby (Horns hrd.). Forfald og forskelligt flikkeri sætter dog et tydeligt præg på både stol og himmel, hvorfor man savner en række for gruppen karakteristiske led, således evangeliststatuetterne i storfelternes portaler og figurerne mellem himlens topstykker (tap og taphul efter tre sådanne ses). I opgangsfaget mangler hermen nærmest opgangen, og gavlen over portalens hammerudvidelse er senere flikkeri; endelig stammer fagets to gesimsbøjler fra himlen, som nu ikke har en eneste bøjle i behold. 1722 hævdes stolen ved dunkraft, og nye stikbjælker blev indskudt¹⁵.

Stol og himmel har partiel staffing med guld og lasur på listerne, ornamenterne og apostelhermerne, hvis navneskjolde er med blå bund og forgyldte versaler. Storfelternes småhermer og himlens masker har lys karnation, klædebon i lyseblåt, lysegrønt, lilla og gult. Kongemonogrammet forgyldt på rød bund, og midtfeltet i himlens underside blåt.

Storfelternes arkader står sortmalede med moderne indskrifter i guld (citater fra Joh. 11,6, Pet. 1,3, Rom. 1,16, Joh. 4,19 og Matt. 11,28). Gesimsfrisen på såvel stol som himmel står blå med versalindskrift i guld (citater fra Luk. 11,28 og Matt. 24,35). Samtlige indskrifter er fra 1894 (synsprotokol), ved hvilken lejlighed frisernes endnu delvis synlige latinske bibelsteder (versaler) overmales. På himlens indvendige frise ses følgende versalindskrift under okkergul overmaling: »Anno 1629 d(ome)n(i)c(a) a IX a trinit in nomine d(omi)n(i) [J(esu)] C(hristi) habita est prima concio evangelica e svggestv hoc novo pasture loci h(ui)vs [S(venningius) I(ensenii) M(orsenius)]« (»år 1629, og på 9. søndag efter Trinitatis i den herre Jesu Christi navn er den første evangeliske prædiken holdt fra denne nye prædikestol — stedets præst Svenning Jensen Morsing«). På et *†rygskjold* læstes ifølge Hofmann indskrifter for lensmanden på Kronborg, Frederik Urne, og hustruen, Karen Arenfeldt.

En forundersøgelse til påtænkt restaurering har godtgjort eksistensen af to ældre stafferinger, af hvilke den yngste har blålig marmorering i storfelternes arkader.

†Timeglas. 1715³³ købtes i København et firefaget glas. Smeden gjorde en jernplade til ophængning ved prædikestolen. 1861¹⁷ var sanduret på prædikestolen defekt og ønskedes borttaget eller repareret.

Stolestader, fra 1894 (synsprotokol). Stolene vest for indgangen er dog sammenstykket af genanvendte materialer: Indgangspanelet fremhæves af en

M.L.J. 1961

H.J. 1973

Fig. 14—15. Nørre Herlev. 14. Prædikestol, storfelt. 15. Hermer fra opgangen (p. 1951).

tandsnitsgesims, og rygpanelet i de to nordlige stole svarer til ældre panelværk, som nu er opsat langs skibets vægge.

†*Stolestader*. 1619 fik Laurids snedker betaling for 40 nye stole⁶. 1667 indgik kirken kontrakt på »stemplet papir«¹¹ med snedker Johan Arentsen, Hillerød, om levering af 17 mandsstole foruden reparation på ældre stole under tårnet og på pulpituret. 1702 gjorde Hans Jacobsen, Hillerød, en række nye stole, hovedsagelig 25 kvindestole⁷.

†*Pulpiturer og lukkede stole*. 1) 1668 nævnes et pulpitur på piller¹¹; nedtaget 1766¹⁵. 2) Anskaffet sammen med †orgel 1834¹⁰; opstillet i kirkens vestende, hvorfra det fjernedes 1923 i forbindelse med afdækning af kalkmalerier. Det hvilede på fire jernsøjler og havde rækværk med udsavede balustre. — 1619 færdiggjorde Laurids snedker en *degnestol*⁶. Foruden stoleværk leverede Hans Jacobsen 1702⁷ såvel en ny degnestol som en *skriftestol*; 1747¹⁵ stafferede Hans Nielsen (jfr. altertavle) de to lukkede stole: Lakgrønne med zinnoberrøde lister, endvidere brune og røde farver. 1805 anskaffedes atter en ny skriftestol¹⁰.

†*Skabe og kister*. Et skab til forvaring af kirkens klæder gjordes 1619⁶ af Laurids snedker. Det kasseredes 1708 til fordel for en *kiste*⁷, udført af Hans Jacobsen. 1662 nævnes et *geværskab*¹¹, som 1764 stod i tårnrummet, ude af brug³⁰.

Orgel. 1963, bygget af Troels Krohn, Hillerød, med seks stemmer, manual og pedal. På gulvet i tårnrummet. Det afløste et orgel fra 1894 (4 stemmer, bygget af Knud Olsen, København), der atter afløste et fra 1834 (sml. †pulpitur)¹⁰, som allerede 1860¹⁷ nævnes som ubrugeligt og 1864⁴ gennem Meldahl afhændedes til muremester Wienberg.

Pengebøsser, nyere, af messing, flankerer skibets dør mod våbenhuset.

†*Pengeblokke og -tavler*. Et inventarium 1804¹⁰ nævner »en kirkeblok, to træ-tavler til gavers indsamling og en kirketavle med *sølvklokke og plade«. Sidstnævnte var en gave 1748¹⁵ fra en københavnsk sadelmager (»remmesnider«) og havde på sølvpladen gengivelser af henholdsvis Kristus på korset og kobberslangen i ørkenen. På sølvklokken, som 1865 blev afgivet til Nationalmuseet (nr. 22157), står indprikket et citat fra Davids salme 107, vers 22: »Jeg vil ofre Gud tak...« Herover »P.H.B.« under »C.R.D.« — »C.L.V.D. 1747«.

Tre *salmenummertavler*, nu med løse metalnumre. Rammen egetræsmalet.

Kirkestævnetavle, sort, med hvidmalede bogstaver.

Tre *lysekroner*, 1951, leveret af kunstsmed Ejby, Odense.

Kirkeskib. Nyere model af fregatten »Jylland«, ophængt i tårnrummets søndre hvælvfag.

†*Ligbærer*. 1696⁷ nævnes tre ligbøre, alle brøstfældige.

Sejerværk. Uret (eller rettere »solskiven«) er nævnt første gang 1661¹¹, og det bevarede værk, af smedejern, stammer formentlig i sin oprindelige skikkelse fra samme århundrede. Døgnværk med timeslagværk, anbragt i »hinandens forlængelse« i ramme samlet med kiler (højde 102 cm, længde 113 cm og bredde 78 cm). Hjørnestiverne og midterstiveren på hver langside danner udadbøjede ben, dog er hjørnestiverne i vestsiden lige helt til gulvet. Begge værker har valser af træ med hesteskoformede spærhager og optræksudveksling i vinkel. Kun slagskivedrevet er massivt; de øvrige er stokkedrev. Gangværket har stiftgang som erstatning for en tidligere hagegang og ca. 160 cm langt jernpendul med viserakselslynge; linsen mangler. De øvre vandrette stivere for hver ende af gangværket er opadbuede ud for taphulstiverne. Viserværk til »stiv« viser, 1:6, uden på værkrammen. Slagværksudløsning for hver halve valsehjulsomdrejning. Tosidig udløsningsmekanisme. Seks hammerløftestifter med blindfælg. Stor hjulformet hjerteskiye med fire egre. Slagskiven er sammenstykket af en større, hvortil egrene er fæstnet, og en mindre med tandkran-sen. Hammerløftearmen har en kortere kontraarm (til †*urklokke* inde i kirken). Et jernbundet stenlod ligger på tårnhvælvet. Om urhammeren minder kun en bevaret prellefjeder ved den store klokke.

Af regnskaberne fremgår, at uret har gennemgået mange ombygninger³⁴, og det bærer vidnesbyrd om, at disse var mere end almindeligt gennemgribende, således at værkets udviklingshistorie nu kun i ringe grad kan følges gennem bevarede spor.

Uret står ude af brug i et kun delvis bevaret urhus ud for øvre glamhul i tårnets nordside.

En zinkurskive (160 cm i diameter), nedtaget 1938, står i tårnet³⁵.

Klokker. 1) 1698, støbt af Steffan Scherrenbein⁷, da Christian V. regerede, og Peder Lange var slotsprædikant ved Fridrichsborg og sognepræst til Hillerød og Nørre Herløf menigheder. Om halsen indskrift på dansk med reliefversaler i fire linjer mellem rammestreger. Over og under indskriften bladbort, den nedre med englehoveder. Svarende til klokkerne af samme mester i Mårum, Valby og Ramløse (p. 1210*, 1254, 1358). Tvm. 96 cm. Ophængning ved August Nielsen, Roslev 1934.

2) 1923, omstøbt af de Smithske støberier i Ålborg. Indskrift på latin med minuskler efter den gamle klokkes: »Anno domini MCDLXXXX post visitationem Marie fuit completa« (»i det herrens år 1490 efter Mariæ besøgelse blev denne klokke fuldført«). Tvm. 93 cm.

†*Klokker.* 1) (Fig. 17) 1490, støbt af Johannes Pauli, indskrift om halsen mellem dobbelte rammestreger og ordlyd som klokke nr. 2. Ifølge Uldall p. 209 sluttede indskriften med et h, der opfattes som støberens fornavn, Hans, hvilket igen vil sige Johannes Pauli (Hans Paulsen), der sammen med Oluf Kegge støbte klokken til Vejby 1489 (jfr. p. 1309).

2) Ved klokkeskatten 1602 afgaves en klokke på 2 skippd. 5 lispd.³⁶.

Ifølge indberetning til Hofmann midt i 1700-tallet havde kirken da to klokker, den ene med munkeskrift, den anden 1659.

Klokkestol, af fyr, antagelig fra 1861¹⁷.

GRAVMINDER

Epitafier. 1) O. 1619. Margarita Torlovia (Torlofsdatter) [født 1587] gift [1. okt. 1617] med hofprædikant, magister Mathias Ioannis Medelfard (Mads Jensen Middelfart), og deres eneste søn Christianus Mathiæ (Christian Madsen) født på Kristi fødselsdag 1618 efter 18 ugers febrerystelser og heftige besværligheder. Hun levede 31 år som jomfru, et enkelt, 2 md., 3 uger og lige så mange dage som frugtsommelig hustru. Efter at have opbrugt kræfter og blod og have sendt sin 3 dage gamle søn i forvejen udåndede hun sin sjæl under de hedeste bønner til frelseren i den femte uge efter fødslen 26. jan. 1619. Gudelig indskrift 1. Tim. 2. v. 15. Opsat af den ulykkelige ægtemand og fader. Ind-

skrift på latin med fordybede, forgyldte versaler på rektangulær, sort marmortavle, 37 x 59 cm, over Bylows epitafium på korets sydvæg.

2) O. 1689. Iochum Christopher Bylow, båren herre til Rosenlund i Skåne, amtmænd over Friderichsborg, Croneborg og Iegers priis, »i Estats og Krigs Sager vel erfaren«, død på Friderichsborg slot 25. aug. 1689 i hans alders 53. år. Sort marmortavle, 125,5x90,5 cm, med fordybede, næsten udslidte, forgyldte versaler; på øverste fjerdedel af tavlen er en laurbærbladindrammet, liggende oval af hvid marmor, ophængt i sløjfer. Herpå Bülow og hustruen Anne Cathrine Valkendorfs våben og initialer. På korets sydvæg.

3) O. 1759 (fig. 16). Ulrich og Friderich Kaas. Ulrich Kaas, admiral og stift-befalingsmand over Bergen stift, født på Harstrup i Iylland 4. okt. 1677, tjent 55 år, død på sin gård ved Friderichsborg 28. dec. 1746. I første ægteskab fem sønner og tre døtre, hvoraf tre sønner og to døtre forhen hensovede; i sidste ægteskab efterlod han enken, tre sønner og en datter. Yngste søn, Friderich Kaas, kaptajnløjtnant til søs og adjudant ved Holmen, gik efter befaling i fransk tjeneste 2. april 1757, døde i en batalje i Indien 10. sept. 1759, 29 år, 1 måned og 25 dage gammel. Sort marmortavle, 93 x 65,5 cm, hvorpå gravskriften med fordybet, forgyldt antikva, navnene med versaler og kursiv, i ramme af lysegrå sandsten, som forneden smykket med løbende hund; derunder hængestykke dannet af faner og krigstrofæer med to ovale skjolde, hvori fædrene og mødrene våben: Kaas og Sehested. Foroven trekantgavl hvilende på to lave triglyffer; i feltet relief med krigsskibe, formentlig bataljen i Indien. På korets nordvæg.

4) O. 1777. Albrecht Rehfeldt, postmester og hospitalsforstander i Hillerød, † 21. nov. 1777, 75 år. Hvilestedet »besørget« af enken og børnene. Tavle af norsk marmor, 112 x 90 cm, med fordybede, sortmalede versaler og forsænket, riflet kant. Hviler på konsol med løbende hund. På skibets nordvæg, østligste fag.

†*Epitafier*³⁷. 1) 1602. Hans Lucho, † 26. jan. 1597, og hustru Karine Powelsdaater, † 29. juni 1624. Opsat af hustruen (hos Hofmann omtalt som sten).

2) O. 1602. Hans Ruemand, dronning Dorethes og dronning Sophies skrædder, † 1. sept. 1611, og hustru »Frøken Hans Skredders«, † 8. juli 1602, med begge deres døtre Catharine og Else. Ifølge Peder Wedels indberetning til Hoffmans Foundationer er det en trætavle, men den trykte udgave opfører den som en ligsten.

3) 1613. Engelbert Castrop (Kastrup), fordm borger i Røde(?), † 1590, i juli måned, på Frederiksborg, da han var kommet fra Westphalen for at se sin søn. Derefter to distica samt oplysningen »den inderligt elskede faders sørgende søn Caspar Castrop, kongelig hofapoteker, lod dette opsætte som tegn på sin ærbødighed 1613«. Tavlen, hvis latinske indskrift er gengivet mest korrekt i

L.L. 1972

Fig. 16. Nørre Herlev. Epitaf nr. 3, over Ulrich og Friderich Kaas, død henholdsvis 1746 og 1759 (p. 1956).

Danske Atlas, er opsat af Engelbert C.s sønnesøn; sønnen Caspar C. døde allerede 1607 og ligger begravet i Slangstrup³⁸.

4) O. 1618. Otto Ludwig, født i Hersem i Braunschvich, død på Frederiks-

borg 8. marts 1618, 66 år. Tavle med Jesumonogram i kartouche og gudelig indskrift på tysk, Matth. 25. kap., 34. v.

5) O. 1655. Svenning Jensön og hustru. Tavle neden for koret på venstre side, med gudelig indskrift fra Es. 53 og Johs. 3.

Gravsten. 1) O. 1583. Iørgen Mortensen Kolding, prædikant på Frederiksborg, † 2(?)8. nov. 1583, og Dorithe Iorgens Daater, † 5. okt.....(resten utilgængeligt). Rødlig kalksten med ortoceratitter, 140 x 89 cm, med rosetter i cirkelfelter i de øvre hjørner. Indskrift med fordybede reliefversaler og derunder bomærke, kors med k, på kartouche i cirkelfelt. På stenens nedre halvdel bibelcitater, Philip. 3 og senere gravskrift ligeledes med fordybede versaler over hustruen. Foran altret, delvis dækket af skranken.

2) O. 1655. Svenning Iensön, sognepræst til Herløff kirke og provst i Livnø herred, † 30. okt. 1655, og hustru Marine Søfrens Datter, † 13. nov. 1640, begge født i Morsland. Trapezformet, rødlig kalksten, 179 x 114,5—108,5 cm, med fordybet versalindskrift langs randen, »Iob 19« (variation over vers 25—27). I hjørnerne evangelistsymboler i cirkelfelt og under gravskriften Jesumonogram i bladindrammet oval. Østligst i skibets gulv.

3) O. 1786. Peder Holm, skibskaptajn, født 28. dec. 1723, gift 24. sept. 1765 med jomfru Christense Morsleth, som med deres to børn, en søn og en datter, begræder hans død 14. nov. 1786. Brunlig sten, 192 x 94 cm; tværskrift med fordybede versaler. I skibets gulv.

En **gravsten* fra 17. eller 18. årh., på Engstensgård i Nørre Herlev sogn, kan være en af nedenstående. Den er af kalksten, 181 x 104 cm, med så godt som helt udslidte, fordybede versaler.

†*Gravsten*³⁷. 1) O. 1578. Anna Dosens, † 25. okt. 1578. Ud for kirkedøren.

2) O. 1618. Husfoged Otte Ludvig, født i Hersem i det Brunsvigske, havde tjent kgl. maj. for husfoged ved Friderichsborg i 30 år, † 8. marts 1618 i hans alders 66. år. Gravskrift på tysk og gudelig indskrift med henvisning til Johs. 3. kap., 16. v.

3) O. 1619. Anna Jensdaatter, † 22. okt. 1619. Sten i koret ved degnestolen.

4) O. 1695. Marine Thomasdaatter, født i Vejle, tjente Anders Bentsön og hustru Anna Mariusdaatter i ni år, begravet 28. dec. 1695. A.B.D.(!) og A.M.D. Sten »nede i gangen«.

5) O. 1719. Else Margrethe gift med major Eberling, † 23. april 1719, 37 år.

6) O. 1737. Slotsfoged Hans Nielsen, † 1737, 74 år.

7) O. 1738. Forvalter Matthias Jacobsen Lund, † 19. marts 1738, 57 år.

8) 1747. Admiral [Ulrich] Kaas, 69½ år, 17. jan. 1747(!). Sml. †åben begravelse.

†*Åben begravelse* tilhørende familien Bülow. 1746 blev admiral Ulrich Kaas nedsat der, men admiralinden bestemte, »at samme lig skulle nedgraves i koret,

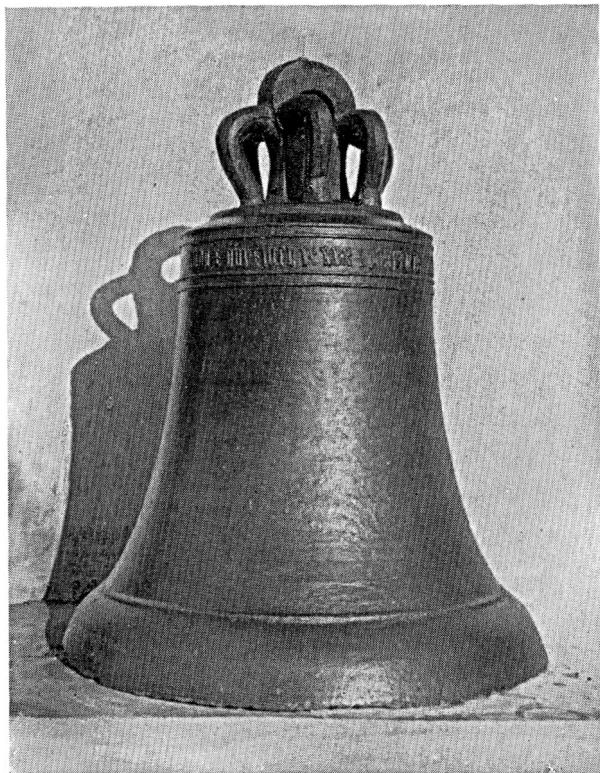

Fig. 17. Nørre Herlev. †Klokke nr. 1, stobt 1490, af Hans Paulsen (p. 1955).

nord for altret, hos hende forrige mands, major [Georg Emanuel] Eberlin [von Feridan, † 1724], forhen bortdøde frues lig«¹⁵, jfr. †gravsten nr. 5.

1806 blev en åbning til en begravelse under koret tilmuret, da døren og nedgangen dertil fra kirkegården var nedfaldet¹⁰.

†*Ligtræer*. Fra årene 1797—1829 er der talrige oplysninger om lægning af ligtræer på kirkegårdens grave.

KILDER OG HENVISNINGER

RA. Da Kane. B 99. 1591—92. Fortegnelse på kronens gejstlige gods, indsendt af lensmændene i henhold til kgl. missive af 28. dec. 1590. — *Rtk*. Bygningskontoret 1782—1826. 244.18—19 Kommunicerede kgl. resolutioner med bilag 1801—02. — 244.69 Journal 1799—1803 og 244.72 Journal 1807—09. — *Landbrugsministeriet*. Domænekontoret. Bygningsdomænejournal 1861—66. *Ved embedet*. Synsprotokol 1863 ff. Se i øvrigt arkivalier for Frederiksborg amt i almindelighed p. 30.

Nationalmuseet. Indberetninger ved Poul Nørlund 1913 (inventar), Niels Termansen 1922, N. J. Termansen 1942, Einar V. Jensen 1955 (altertavle) og Mogens Larsen 1972 (forundersøgelse af inventar). — Undersøgelse af Elna Møller, Erik Moltke, Jørgen Steen Jensen og Marie-Louise Jørgensen 1961, suppl. 1971 og 1973. — Bygningsbeskrivelse

ved Elna Møller, inventarbeskrivelse ved Hugo Johannsen, Ole Olesen (orgel), Hans Stiesdal (sejerværk) og Marie-Louise Jørgensen (gravminder). Oversættelser fra latin ved H. D. Schepelern.

Fyldige *udskrifter* af arkivalier kirken vedr. findes i NM 2. afd.

Tegninger: Kunstakademiets samlinger af arkitekturtegninger, 10 blade opmålinger ved elever 1926.

Notebøger i NM: V. Koch IV, 16f. — Charles Christensen, en restaureringsdagbog.

Litteratur: N. Nielsen: Nørre-Herlev Kirke, i ÅrbFrborg. 1920, p. 107—13. — Charles Christensen: Nogle undersøgelser ved Nørre Herlev kirke og dens romanske tårn, i ÅrbFrborg. 1949, p. 19—28.

¹ Rep. 2. rk. nr. 1102. ² Landebogen p. 183. ³ LA. Kgl. bygn.insp.s arkiv. Meldahl.

⁴ RA. Landbrugsministeriet. Domænekontoret, Bygningsdomænejournal. 1861—66.

⁵ N. Nielsen: Nørre-Herlev Kirke, i ÅrbFrborg. 1920, p. 107f. samt RA. Kultusministeriet. Journalsager 1861. ⁶ RA. DaKanc. 6 års kirkeragsk. ⁷ RA. Rtk. Kirkeragsk.

⁸ RA. Kultusministeriet. Journalsager. ⁹ RA. Rtk. Udskrift af kirkekassens ragsk.

¹⁰ RA. Rtk. Amtsragsk. ¹¹ RA. Rtk. Kirkeragsk. 1661—1672. Lyng hrd. ¹² En tilsvarende form kendes fra Torup langhuskor, som er henført til o. 1400 (p. 1641); endvidere i Ølsted vestforlængelse (p. 1530), der under indtryk af Torup og uden kendskab til Nørre Herlev er dateret til o. 1400, men som muligvis kan være ældre. ¹³ Sml. tilsvarende, men yngre tårne i Ølsted og Skævinge (p. 1532, 1460). ¹⁴ Hvis både udformningen af det østre glanhul og rundbuefrisen er oprindelige detaljer, rummer tårnet en særpræget blanding af romanske og gotiske stiltræk. ¹⁵ RA. Rtk. Kirkeragsk. Sjællandske rytterdistrikter. ¹⁶ RA. Rtk. Bygningsadm. Journalsager. ¹⁷ LA. Stiftprovstearkiv. Lyng—Frederiksborg synsforretninger. ¹⁸ RA. Rtk. Bygningsadm. Beregninger.

¹⁹ Fra prøveafdækningen ved N. Termansen 1922 foreligger en ganske kort indberetning i NM, hvor der tillige findes en omfattende brevveksling vedrørende Rothes betænkelighed ved at påtage sig ansvaret for istandsættelsen af de to vestre hvælvfag. ²⁰ Sml. Nicolauslegenden (jfr. Niels M. Saxtorph: Jeg ser på kalkmalerier, 1970) i Ål kirke (Ringkøbing amt), der er senromansk og meget rig, samt Vigersted fra o. 1450 (DK. Sorø p. 483). Om legenden se T. Gad: Helgener. Legender fortalt i Norden, 1971, p. 211f. ²¹ Se beskrivelserne af Nørre Herlev og Mørkøv hos Saxtorph p. 100 og 138 (jfr. note 20). ²² K. Banning: Michael Sjølevej, et bidrag til forståelsen af sjælevejningsscenen på danske kalkmalerier fra middelalderen, i KirkehistSaml. 1971, p. 25—44. ²³ Sml. Højelse og Kirkerup (DK. Kbh. amt p. 1237 og 745) samt Saxtorph (jfr. note 20). ²⁴ RA. Rtk. 244.18 Kommuniserede kgl. resol. 1801. ²⁵ Jfr. LA. Kirkeinspektionsarkivet. Sigerslevvester kirkes ragsk. 1604—1715, år 1702, Kgl. Bibl. Kallske saml., Jessens saml. og note 7. ²⁶ Jfr. Lorentz Dietrichson: Magnus Berg, Kristiania 1912, og Roar Hauglid: Akantus. Fra Hellas til Gudbrandsdal, Oslo, 1950, I, 112, 117. ²⁷ Tre indberetninger i forbindelse med restaureringsplan for den ormædte tavle. ²⁸ Jfr. N. J. Termansen 1942. ²⁹ LA. Sjællands bispearkiv. Efterretn. til Hofmann. ³⁰ LA. Sjællands Stiftsøvrighed. Kgl. kirkers inventarier 1764. ³¹ LA. Sjællands bispearkiv. Kirkesyn 1862—79. ³² På Det Nationalhistoriske Museum (Hillerød) opbevares en pennetegning med udkast til tre fonte, hvoraf Nørre Herlev-Lyng fonten er den første. Tegningen er med blyant signeret F. M. for Ferdinand Meldahl, der netop i 1860'erne var beskæftiget med genopbygningen af Frederiksborg slot efter branden 1859, jfr. p. 1774. ³³ RA. Sjællands stifts kirkeragsk. ³⁴ 1662 reparerer værket af Christ. Kletti, Helsingør, 1670 af Søren Sejermager, Frederiksborg (jfr. note 11), 1707 af Johan Henrich Peschel (jfr. note 7), 1717—18 af en unævnt urmager og muligvis har denne reparation, der også omfatter en ny viser og et urhus, betydet, at værket har fået sin oprindelige spindelgang ændret til hagegang med pendul, »dertil gjort en perpendicular« (jfr. note 33). 1722 reparerer det af Christen Christensen, Frederiksborg, og 1767 »omgør« Ingvar Hansen, Ballerup, værket og bringer

det til at slå på den lille klokke inde i kirken (jfr. note 15), jfr. den omtalte kontra-hammerløftearm. 1802 er der en reparation ved urmager Hyphoff (RA. Rtk. Bygningskontoret 1782—1826) og 1827—28 ved L. Jørgensen, Hillerød (jfr. note 10). Om et forslag af 1872 (jfr. note 3) ved P. Jørgensen, Hillerød, til ret vidtgående ombygning, kom til udførelse, kan ikke afgøres.³⁵ 1696 betales Frandtz Snedker for en solskive, som Anders Jensen »Schillerer« anstrøg og forgyldte (jfr. note 7). Fornylse af urskiven omtales 1739 (jfr. note 15), 1827—28 (jfr. note 10), 1841 (jfr. note 16) og 1861 (jfr. note 8).³⁶ DaSaml. I, 100. ³⁷ De forsvundne gravminders indskrifter kendes fra Danske Atlas, L. L. Thurah: Samlinger til en beskrivelse af Danmark. I (Kgl. Bibl. Additamenta: 153), sammes håndskrift: Om Sielland og Fyen (i NM 2. afd.), samt sognepræsternes historiske efterretninger 1758—59... til fundatser af Hoffman. I (LA. Bispearkivet) og den trykte udgave bd. VII, 164. ³⁸ Oplyst af H. D. Schepelern (med henvisning til Ingerslev: Danske Læger II, 213, 424).

Fig. 18. Nørre Herlev. Landsbyplan.